

Troldkirken ved Sønderholm.

Foto: Niels Haue.

Nyberejsningen af de fredede fortidsminder i Nordjyllands Amt

AF NIELS HAUE

Langdyssen "Troldkirken" ved Sønderholm er en af de tidligste fredninger i landet. Dette maleriske fortidsminde blev fredet i 1809, hvilket skulle hindre den omfattende stenhugst, landets dysser og jættestuer blev udsat for. Fredningen af Troldkirken skete knap 30 år før C.J. Thomsens berømte opdeling af forhistorien i sten-, bronze- og jernalder, som ellers markerer den arkæologiske videnskabs fødsel. De tidlige fredninger vidner således om en spirende historisk bevidsthed samt en øget national bevågenhed, hvor sagnhistorien og hedenoldsforskningen fik en opblomstring. At de tidlige fredninger skete på foranledning af kongemagten hindrede dog ikke, at halvdelen af disse nu er væk. Op gennem 1800-tallet forsøgte man gennem frivillige ordninger med lodsejerne at sikre overlevelsen af flere fortidsminder, men først fra 1873 systematiseres fredningsindsatsen. Nationalmuseets ansatte berejste i de følgende år landets sogne og registrerede de mange fortidsminder. Ved flere af de bedst bevarede anlæg lavedes fredningsaftaler, som dog fortsat beroede på en frivillig accept fra lodsejeren.

Først i 1937 blev fredningen ophævet til lov. Lovteksten fredede alle synlige fortidsminder, og i de følgende 20 år berejste Nationalmuseets ansatte igen riget for at vurdere, hvilke anlæg der var synlige. I 1961 blev fortidsminderne ligeledes omfattet af naturbeskyttelsesloven. Denne sikrer, at der ikke kan ske nogen omfattende ændring af landskabet indenfor en radius af 100 m fra fortidsmindet. Dette medfører, at de landskabsmæssige forhold, som var gældende i 1961, fortsat skal respekteres. Lå fortidsmindet f.eks. i åben mark i 1961, kan der ikke uden videre etableres skov eller grusgrav indenfor beskyttelseszonen. I 1992 indførtes en lov om en dyrkningsfri bræmme på to meter rundt om hvert fortidsminde. Baggrunden for denne lovgivning var, at højfoden ved mange af de gravhøje, der lå i dyrkede marker, var blevet udsat for afløjning. Højene fik dermed et udpræget firkantet grundrids og stenkonstruktioner ved højfoden blev fjernet eller ødelagt.

Fortidsminderne er siden indførelsen af fredningen i 1937 blevet beskyttet af nye love, der skal sikre, at landskabet også i fremtiden vil indeholde eksempelvis de karakteristiske gravhøje. På landsplan er mere end 30.000 fortidsminder omfattet af fredningen. Fortidsminderne omfatter alt fra stenalderens storstensgrave til kildevæld fra middelalderen og militære anlæg fra historisk tid. For langt størstedelen er der dog tale om gravhøje fra sten- og bronzealderen. I Nordjyllands Amt er der registreret 5.269 fredede fortidsminder.

I april måned 2005 påbegyndte Nordjyllands Historiske Museum nyberejsningen af de fredede fortidsminder i Nordjyllands Amt. Projektet er finansieret af Kulturarvsstyrelsen og skal sammen med nyberejsningen af Sønderjylland og Ribe afslutte en landsdækkende kampagne, hvor alle fortidsminder er blevet nyberejst. Et af målene med nyberejsningen er at vurdere fortidsmindernes tilstand. De ældre oplysninger om fortidsmindets tilstand og dimensioner sammenholdes med de faktiske forhold. Anlæggene fotograferes, og deres geografiske placering præciseres med en håndholdt GPS-modtager.

De fredede fortidsminder er beskyttet af såvel museums- som naturbeskyttelsesloven. Ved nyberejsningen bliver eventuelle overtrædelser af rapporteret til Amtet og Kulturarvsstyrelsen. Ved tilsvarende registreringer i f.eks. Århus Amt ses lovovertrædelser ved op mod hvert tredje fortidsminde. Først ved nyberejsningens afslutning i udgangen af 2007 kan en samlet status over tilstanden for de nordjyske fortidsminder laves. Det hyppigste lovbrud ved fortidsminderne er en overtrædelse af den dyrkningsfri bræmme omkring anlægget, mens væltede træer efter januarstormen 2005 ofte har forvoldt stor og uoprettelig skade. Selvsåede træer på gravhøjene er derfor et stort problem, hvis de ikke fældes i tide. Et stormfald kan let beskadige en gravhøj, som ellers har ligget urørt i årtusinder. For at sikre fortidsminderne en varig fredning, er det vigtigt, at museums- og naturbeskyttelsesloven overholdes, samt at der foreligger en plejeplan for det enkelte fortidsminde, så tilgroning og skader efter væltede træer kan undgås.

*Fredningsmærke.
Foto: Niels Haue.*